

УДК 94:355.1-058.65(=163.41)(497.1)»1941/1945»

DOI <https://doi.org/10.58378/GIG.15.2023.ALE.111-127>

прегледни рад / review article

примљен / received: 30. 05. 2023.

прихваћен / accepted: 01. 10. 2023.

др Снежана Б. АЛЕКСИЋ, доцент
Универзитет МБ у Београду
snezanaaleksic3@gmail.com

НЕКЕ КОНТРОВЕРЗЕ О ДЕМОГРАФСКИМ ПРОМЕНАМА СТАНОВНИШТВА ЗЕМУНСКОГ СРЕЗА КОЈЕ СЕ ЈАВЉАЈУ КАО ПОСЛЕДИЦА ДРУГОГ СВЕТСКОГ РАТА

Сажетак: Овим радом настоје се сагледати демографске промене које су настале у популацији завичајаца Земунског среза као последица ратних дејстава и преврата државног и друштвеног уређења током 1941–1945. Демографске промене су посматране помоћу пописа становништва и пописа жртава рата, како оних који имају префикс „историјски“, тако и савремених пописа. Нарочита пажња је посвећена злоупотреби и манипулацијама у вези са до сада објављеним бројем укупно страдалих људи и њиховим националним идентитетом. Основни циљ оваквог приступа је указивање на проблем у вези са утврђивањем тачног броја завичајаца Земунског среза који су током рата лишени живота. Уз то, разматрано је и питање демографских промена које су проузроковане миграцијама становништва. У раду су, осим литературе и архивске грађе, коришћене изјаве – веродостојна сведочења завичајаца Земунског среза, чиме је слика о стварним догађајима и последицама које су из њих проистекле делимично употпуњена, што отвара могућност за нека наредна истраживања.

Кључне речи: Земунски срез, Други светски рат, попис, жртве, Срби, Срем.

Пре Другог светског рата Земунски срез се, у географском смислу, налазио на простору источног Срема. У административном смислу био је саставни део Дунавске бановине у Краљевини Југославији. Чинило га је 17 општина: Ашања, Батајница, Бечмен, Бежанија¹, Бољевци, Деч, Добановци, Јаково, Карловчић, Крњешевци,² Купиново, Обреж, Петровчић, Прогар, Сурчин, Угриновци, Шимановци. Седиште среза био је Град Земун који није улазио у састав среза – од 1934. године био је у саставу Управе града Београда која је, почев од 1931. године, у статусу засебне територијалне јединице.³

Према подацима из пописа од 31.03.1931, у Земунском срезу било је 35.458 становника, настањених у 7.215 домаћинстава.⁴ Структура вероисповести становништва је била: православних 27.714, римокатолика 1.679, евангелика 5.719, осталих хришћана 303, муслимана 34, без конфесије и непознато 9.⁵ Већина становника привређивала је у сектору пољопривреде.⁶ Према податку из 1938. године, у Земунском срезу било је 10.107 обрадивих поседа.⁷ У односу на власничку структуру земљишта, посматрано према националној припадности власника поседа, Срби су, са уделом од 71, 69%, имали апсолутну већину, Немци су поседовали удео од 17,08%, док се 11, 23% земљишних поседа налазио у власништву осталих народа.⁸ На основу изнетих података може се закључити да су, пре рата, већину у Земунском срезу чинили Срби, који су били и већински власници земљишних поседа.

У Краљевини Југославији рат је отпочео 06.04.1941, немачким нападом, без објаве рата, након чега је, 10. априла исте године, проглашена Независна Држава Хрватска (даље: НДХ). Након краткотрајног Априлског рата, Краљевина Југославија је 17. априла потписала безусловну капитулацију, која је ступила на снагу наредног дана. Месец дана касније, 17. маја, загребачки „Хрватски лист“ донео је вест: „Нова Хрватска обухватаће велико подручје. Њене ће се границе простирати од Драве до Дрине, па од Дрине и Дунава до Јадрана. Тако ће у склопу нове Хрватске бити читава Босна и Херцеговина, Међумурје и цео Срем. Нова Хрватска биће дакле не само велика по простору већ ће бити и богата земља по природним богатствима.“⁹

Међутим, Немачка је, без обзира на писање загребачке штампе, у источном Срему успоставила своју окупациону власт. По наређењу војног заповедника за Србију, за комесара

1 Бежанија је пре рата прикључена Управи града Београда, крајем рата село је пописано у Земунском срезу.

2 Након рата, Крњешевци су изузети из Земунског среза и припојени Старопазовачком, из којег су изузети Сремски Михаљевци и припојени Земунском срезу.

3 Након административне поделе Краљевине Југославије на бановине 1929, формирана је засебна административна јединица под називом Управа града Београда. Обухватала је: Београд, Панчево и Земун. Упор.: Уредба о устројству и делокругу Управе града Београда, *Време*, 17. 1.1930, 3–5.

4 Општа државна статистика, Дефинитивни резултати пописа становништва од 31.03.1931, Књ. 2, (Београд: Краљевина Југославија, 1938), 8.

5 Исто.

6 Жарко Атанацковић, *Земун и околина у рашу и револуцији*, (Београд: Нолит, 1962), 11.

7 Никола Л. Гаћеша, *Земљишни власнички односи у Војводини уочи Другој светској раша*, (Нови Сад: Матица српска, 2007), 56.

8 Исто, 126, 133.

9 Без имена аутора, „Загребачки ‘Нови лист’ о границама Хрватске“, *Ново време*, 18.05.1941, 3.

града и Земунског среза је, 22. маја, постављен ратни управни саветник Бекер,¹⁰ који је у својој окупационој зони организовао немачку управу. Од 17. јуна, главна царинарница у Земуну добила је своје одељке у Инђији, Старој Пазови и Бечмену.¹¹ Линија од Инђије ка Старој Пазови а од Пазове ка Бечмену, била је граница од које је, у делу ка истоку, окупациону власт имала Немачка, део ка западу препуштен је НДХ. У октобру 1941, постигнут је договор између Немачке и НДХ да се цела територија Срема са Градом Земуну прикључи НДХ.

На вест о томе да је НДХ преузела искључиву власт у целом Срему, у Сурчину је „на наговор жупника Петра Фишера¹² и учитеља Адолфа Марковића, столар Петар Јутић на општини истакао хрватску заставу.“¹³ Хроничар Сурчинске жупе, жупник Фишер¹⁴ о стању у Сурчину до краја 1941. године бележи: „Постоји немачка управа у општини. Хрвати имају 2 одборника, Србин је благајник, а бележник Зарић је, као Србин, отпуштен. Управа школе је прешла у хрватске руке, школски надзорник у Земуну је учитељ из Сурчина Адолф Марковић. У селу су основане усташе који представљају Хрвате. На Србе се врши притисак да пређу у католичку веру. Парох православне цркве је побегао, црква је запечаћена, матичне књиге се налазе у општини. До краја 1941. године ниједан Србин у Сурчину није прешао на католичку веру...“¹⁵ У осталим местима Земунског среза, ситуација је, углавном, била као и у Сурчину.

Током прве године рата, у Земунском срезу је успостављен двоструки систем окупације, што је положај Срба, који су били већински народ, чинило нимало завидним. За НДХ је национална структура Срема представљала врло сложен проблем. „Слику националног састава становништва у Земунском срезу из времена окупације даје једна усташка статистика према којој је било (око): Срба 27.800, Хрвата 900, Немаца 3.900, Мађара 300, Словака 2.100, осталих 600.“¹⁶ Управо ова демографска слика била је разлог да Павелић, Кватерник и њихова околина схвате да ће баш ова територија „све да Немци и победе, постати спорна, те су настојали, још за време рата, да створе однос Срба, Хрвата и фолксдојчера у пропорцији 1:1:1. Управо то је био разлог присилног покрштавања српског православног становништва у католичку веру, а пошто им то није успело, настојали су да националну равнотежу

10 Без имена аутора, „Проглас комесара за град Земун и Срез земунски“, *Ново време*, 01.06.2041, 5.

11 Без имена аутора, „Оснивање царинарница и царинских одељака“, *Ново време*, 26.06.1941, 3.

12 „Рођен 1912. у Чалми, од 1938. до 1943. г. управник жупе у Сурчину, одакле одлази у Даљ где је дочекао крај рата, када је ухапшен од комунистичких власти и смештен у логор Валпово [...]. Будући да је интервенцијом Бискупског ординаријата доказано да је Фишер асимилирани Хrvat, одређено је да за њега више нема места у логору за фолксдојчере, те да казну треба издржавати у Старој Градишци [...]. Фишер бежи из логора у новембру 1945. г. када се нашао као пратња свештенику у вези са хапшењем и суђењем надбискупу Алојзију Степинцу [...]. У бекству долази у Ђаково код надбискупа Акшамовића који га упућује у село Строшинце. Од велике помоћи у бекству Фишеру су били лажни документи, које је, како сам наводи „добио од оних у шуми“. Одлази у Словенију одакле, у јануару 1946, прелази аустријску границу. Настанио се у Линцу, где је преминуо 2007. г. у 96. години живота.“ – Slađana Josipović, „Odnos komunističkih vlasti prema svećenicima njeмаčkog podrijetla na primjeru daljskog župnika Petra Fischer“, *VGD Jahrbuch*, Vol. 15, (2008), 65–78.

13 Стеван Гогић, *Сурчин кроз векове*, (Сурчин: ауторско издање, 2010), 258–259.

14 У Сурчину је 2016. г. Основана Хрватска читаоница која је понела име жупника Фишера, мада, његова улога у рату није разјашњена.

15 Исто, 259.

16 Жарко Атанацковић, *Земун и околина у рату и револуцији*, н. д., 10.

постигну путем полицијских, судских и војничких мера. [...] Практично, то је значило да слањем српског становништва у логоре, стрељањем путем суда или као таоце, униште или барем смање српско православно становништво у Срему на одговарајућу меру.¹⁷ Ова политика вођена је током свих година рата.

***

Током априла 1945. године, формирана је Комисија за ратну штету (даље: Анкетна комисија) која је прикупљала податке о материјалној штети и о страдалим и несталим лицима.¹⁸ Према закључку ове комисије, од почетка рата (06.04.1941) до краја рата (15.05.1945), животе је изгубило 2.411 завичајаца Земунског среза.¹⁹ Страдали су именом и презименом убележени у евиденцију насловљену „Уписник Ж“²⁰. Попис је формиран на основу података које су Анкетној комисији достављали месни народноослободилачки одбори (даље: МНО) који су спискове формирали на основу пријава које су о погинулим или несталим лицима, од априла 1945, подносиле породице жртава. Пријаве су се подносиле на посебно припремљеним обрасцима. Списак је први пут закључен 26.04.1946, а други пут 09.07.1946.²¹ Ово је први попис страдалих завичајаца Земунског среза који је сачињен непосредно на крају рата.²²

Наредни попис ратних жртава извршен је у мирнодопским околностима, новембра 1964. Како извори наводе, први званични резултати овог пописа обзнањени су 1966. године, али, пошто су резултати давали значајно мање показатеље о броју страдалих људи у односу на претходне процене,²³ закључено је да овај попис нема потребан ниво квалитета, те је стављена забрана на његово коришћење. Након распада СФРЈ, Савезно извршно веће Савезне Републике Југославије донело је 1992. године одлуку о престанку забране коришћења пописа из 1964. године и наложило да Савезни завод за статистику поменути материјал уреди и обради. Резултати овог пописа данас су јавно доступни, исти су коришћени као полазна основа при формирању савремених евиденција жртава рата 1941–1945.²⁴

17 Душан Лазичић Гојко, Сремско крваво лето 1942, (Ср. Митровица: НИРО Ср. Митровица, 1982), 124.

18 *Службени гласник ДФЈ*, број 19 од 07.07.1945.

19 Историјски архив Београда (ИАБ), фонд 34, Народноослободилачки одбор Земун (ф. 34, НОО Земун), кут. 56, Уписник „Ж“ за уписивање пријава лишења живота и нестанка лица, закључено 09.07.1946. Статистички део документа објављен у: Снежана Алексић, Југоисточни Срем средином XX века у *документима Историјског архива Београда, Добровољно силом нађерано*, (Нови Сад: ИК Прометеј и Архив Војводине, 2020).

20 ИАБ, ф.34, НОО Земун, кут. 56, „Уписник Ж“ за уписивање пријава лишења живота и нестанка лица, закључено 09. 07.1946. Попис је приређен и публикован у: Снежана Алексић, *Историјски срез Земун: (1941–1945): у архивској грађи и изворима*, (Нови Сад: Архив Војводине, 2022).

21 Од 26.04. до 09.07.1946, дошло је до мање корекције списка, након чега је Анкетна комисија извела закључак о броју жртава у сваком месту Земунског среза.

22 Подаци овог пописа дали су резултате који нису били у складу са пропагираном идеологијом „братства и јединства“, тако да добијени резултати нису били доступни јавности. Више в.: Јован Бабић, *Саопштења о злочинима окупајшора и њихових помајача у Војводини 1941–1945, књ. 2*, Срем, св. 1 [фототипско забрањено послератно издање], (Нови Сад: Архив Војводине, Прометеј, 2020).

23 Вероватно да су процене о броју страдалих лица донете на основу пописа који је сачинила Анкетна комисија, а који нису званично коришћени.

24 Савезни завод за статистику, *Жртве рата 1941–1945, Попис* (Београд: СФРЈ Југославија, 1966), 5, <https://www.popis.muzejgenocida.rs/en/>, датум приступа 01.07.2019.

Демократске промене које су, почетком XXI века, обликовале друштвене односе у Републици Србији, те настојања да се реалније сагледа епилог Другог светског рата у односу на стварне размере страдања људи, односно, демографске губитке, између осталог, резултирали су 2009. године формирањем Државне комисије за тајне гробнице убијених после 12.09.1944. Ова комисија је спровела истраживање и сачинила попис људи који су страдали као жртве комунистичког режима. У попису наслова „Отворена књига жртава после 12.09.1944.“ могу се пронаћи подаци о људима који су ликвидирани од стране НОВ-а, углавном на основу пресуда Војног суда, често и без њих, претежно под оптужбом да припадају покрету „Дража Михаиловић“, односно, Југословенској војсци у отаџбини (даље: ЈВуО) за које се у наративу најчешће користи израз „четници“. Сем припадника и симпатизера ЈВуО, у овом попису евидентирани су и колаборанти, припадници фолксдојчерских, домобранских и усташких редова. Ова евиденција јавно је доступна на онлајн платформи Министарства правде Републике Србије.²⁵

Последњих година, Архив Војводине је значајну пажњу посветио теми утврђивања квантитативних и квалитативних показатеља у вези са страдалим људима, завичајцима Срема. Резултати овог истраживања публиковани су 2021. године,²⁶ исти су јавно доступни и на онлајн платформи Архива Војводине.²⁷

***

Као што је већ речено, први попис начињен је у периоду од априла 1945. до априла 1946. године, на основу пријава које су Анкетној комисији достављали МНО-и, којима су пријаве о погинулим или несталим лицима подносиле породице жртава. Тако су до Анкетне комисије стигле пријаве смрти и пријаве нестанка особа без обзира на то којој зарађеној страни су припадала страдала лица, односно, без обзира на то која страна у ратном сукобу је била одговорна за лишење живота, односно, нестанак одређеног лица. Сви страдали људи су, од стране пописивача, третирани једнако, без разлике у погледу етничке припадности, политичких ставова, војне опредељености. Према поднетим пријавама, пописана су искључиво страдала лица која су у Земунском срезу, на дан 06.04.1941, била завичајна, односно, имала своје боравиште. Отуда се у овом попису могу пронаћи и подаци о људима који су лишени живота од стране НОВ-а, односно, који су ликвидирани на основу пресуда издатих од стране Војног суда НОВ-а који је у источном Срему нарочито агилно деловао током лета 1944.²⁸

Људе који су лишени живота на основу пресуда Војног суда НОВ-а, пописала је и Комисија за тајне гробнице. Међутим, без обзира на настојање ове комисије да утврди тачан број људи који су страдали као жртве комунистичког терора, списак страдалих људи који је објавила Комисија не може се сматрати апсолутно поузданим. Примера ради, у овом

25 <http://www.komisija1944.mpravde.gov.rs/>, датум приступа 01.07.2019.

26 Милан Кољанин (уредник), *Жртве у Срему (1941–1945)*, Књ. I и Књ. II. (Нови Сад: Архив Војводине, 2021).

27 <https://sremskezrtve.arhivvojvodine.org.rs/>, датум приступа 27.05.2023.

28 Један број пресуда похрањен је у: ИАБ, НОО Земун ф. 34, кут. 8, Пресуде Војног суда. Део ове грађе објављен је у: Снежана Алексић, „Пресуде које је донео Војни суд НОВ у југоисточном Срему 1944. године“, *Војноисторијски гласник*, бр. 1 (2023), 113–132.

попису су се неопрезно обрела и лица која су ликвидирана пре 12.09.1944, међу њима чак и лица која су, након свршетка рата, проглашена за изразите ратне злочинце, што свакако не одговара задатку Комисије чији је циљ попис жртава „комунистичког терора после 12.09.1944.“ Тако се, недопустиво, на списку жртава комунистичког терора обрео и Рудолф Тајз, фолксдојчер, у рату шеф немачке полиције у Земуну²⁹ и председник општине Јаково, за кога је Анкетна комисија утврдила да је био истакнути ратни злочинац.³⁰

„Рудолфа Тајза су ликвидирала тројица партизана³¹ на улазу у Јаково, у фебруару или у марту 1943³², након чега је у Јаково дошла немачка казнена експедиција коју су предводи-ла двојица Тајзових синова, обојица СС војници. Уследило је масовно хапшење и одвођење мушкараца из Јакова у полицију у Сурчин. Након што су у Сурчину под тортуром провели три дана, Јаковци су пребачени у логор Сајмиште, из којег је, 19. августа, у село враћена група од 20 људи који су у порти стрељани.³³ Тада је миниран и разрушен црквени торањ. Након тога, до краја августа 1943. године, Јаковци су транспортовани у европске нацистичке логоре³⁴ одакле се један број људи није вратио.“³⁵

Забуну у вези са бележењем³⁶ Рудолфа Тајза на списак убијених после 12.09.1944,³⁷ вероватно су донеле евиденције на основу којих је Комисија за тајне гробнице сачинила предметни попис.

Међу архивском грађом коју је користила Комисија, побројане су и пресуде Војног суда НОВ-а, за које се може претпоставити да су писане ретроактивно, након извршених егзекуција. Претпоставку поткрепљује податак да је, међу пресудама које се чувају у Историјском архиву Београда, за Бранка Станковића и Јову Вукотића³⁸ наведено да им је суђено у јулу 1944. године када су пресуде донете. Међутим, деца ликвидираних људи³⁹ сведочила

29 Фабјан Трго (уредник), *Борбе у Војводини 1941–1944*, Зборник докумената и података о НОР југословенских народа, Том 1 Књ.17, (Београд: Војноиздавачки завод „Војно дело“, 1958), 303–307.

30 Осим Р. Тајза, истакнути ратни злочинци у Земунском срезу били су: Лених Карл, заповедник полиције у Бежанији; Ретзер Петер, председник културбунда и председник општине у Бежанији; Сорг Стефан, председник културбунда и председник општине у Бечмену – Упор.: Јован Бабић, Саопштења о злочинима окупатора и њихових помагача у Војводини 1941–1945, н. д.

31 Двојица су били Добановчани, трећи је био Иван Новаковић из Јакова. – Изјава: Гордана Новаковић, рођена 1936, очевидца догађаја. Изјаву дала аутору 29.10.2022. (постоји тонски запис).

32 Рудолфа Тајза ликвидирала су, на улазу у Јаково, тројица партизана. Двојица су били Добановчани, трећи је био Иван Новаковић из Јакова. – Изјава: Гордана Новаковић.

33 Стрељање је преживео Трива Бановачки који је био рањен.

34 Изјава Гордана Новаковић, ИАБ, ф.34, НОО Земун, кут. 56, док.: Категорија IV, Поименични попис присилно одведених радника Јакова; Категорија V, Поименични попис свих осталих присилно одведених без осуде и без обзира да ли су у животу или не; Списак без наслова сачињен у Земуну 15.8.1952.

35 Изјава: Гордана Новаковић.

36 Аутор овог рада се на ову тему у фебруару 2020. обратио уваженом др С. Цветковићу са захтевом да се Р. Тајз уклони из овог пописа. Нажалост, цењени истраживач није уважио сугестију и захтев, тако да се ратни злочинац Рудолф Тајз, неоправдано, и у мају 2023. налази на списку комунистичких жртава. Упор.: <http://www.komisija1944.mpravde.gov.rs/>, датум приступа 20.05.2023.

37 Лица која су припадали немачкој народносној групи, а којима није место на списку комунистичких жртава, у предметном списку има још.

38 Обојица из Болеваца, осуђени на смрт због сарадње са покретом „Дража Михаиловић“.

39 За пресуде којима су осуђени на смрт Б. Станковић и Ј. Вукотић, њихови потомци сазнали су тек у јуну 2019. године, када је аутор овог рада исте пронашао у ИАБ, ф.34, НОО Земун, кут. 8, Пресуде Војног суда. Породице су покушале да покрену поступке рехабилитација, али су њихови захтеви одбијени као неблаговремени, пошто је Законом о рехабилитацији рок за покретање поступка истекао 2016. год. Упор.: Закон о рехабилитацији, чл. 8, Службени гласник РС бр. 92/2011.

су да су њихови очеви убијени у јуну 1944. године⁴⁰, односно, пре него што је Суд изрекао пресуду.

Иако је Комисија за тајне гробнице, својим радом који је резултирао формирањем пописа жртава комунистичког терора, без обзира на уочене пропусте, савременом друштву предочила изузетно значајне историјске чињенице, и мора се признати, учинила изузетан помак не само у историографији, већ и у перцепцији читавог друштва о догађајима током и након Другог светског рата, ипак, у овом попису нису побројана сва лица која су, као завичајци Земунског среза, страдала после 12. 09.1944.⁴¹

***

За разумевање размера страдања људи у Земунском срезу веома је важно истаћи чињеницу да је Главни штаб НОВ и ПО Војводине 12.09.1944. издао Наредбу којом је заповедио штабовима VI, VII, VIII, IX и X војвођанских народноослободилачких ударних бригада да изврше напад „на непријатељска упоришта Обреж, Купиново, Прогар и Бољевце“, сва четири места на левој обали реке Саве, у Срему. Као основни задатак које су наведене НОВ бригаде имале извршити било је „привлачење домобранства у НОВ и немилосрдно уништавање четника“.⁴²

Званично, тек 21.11.1944. донета је „Одлука о општој амнестији лица која су у четничким јединицама Драже Михаиловића учествовала, или их помагала или су учествовала у јединицама хрватског и словеначког домобранства.“ Ова одлука је требало да ступи на снагу са даном објаве, а на објаву се чекало све до 01.02.1945.⁴³ Од 12.09.1944. до 01.02.1945, према свим лицима која су се као припадници ЈВуО или Недићевих јединица обрела у Срему, поступано је према наредби Главног штаба НОВ и ПО Војводине од 12.09.1944, те је тако, у Срему спроведено „немилосрдно уништавање четника“.

О томе да су на савској обали вршене егзекуције, након свршетка рата није се јавно говорило. Међутим, шапутало се⁴⁴ међу становништвом Бољеваца како су на савској обали, у септембру и октобру 1944, убијани четници⁴⁵, запамтило се да је међу поубијаним људима било и Бољевчана.⁴⁶ Но, и након објављивања амнестије, у фебруару 1945. године, за „четничке елементе“ у Срему који се нису повиновали њеним одредбама, није било милости.

40 Изјаве Душана Станковића и Верице Јовановић (рођ. Вукотић) делимично објављене у: Снежана Алексић, *Јуџоистички Срем средином XX века у докуменџима Историјској архива Београда, Добровољно силом нађерано*, н. д.

41 Тог дана је краљ Петар II Карађорђевић преко Радио Лондона позвао припаднике ЈВуО под командом маршала Тита мада је један број савремених историчара изнео став да овај говор није одржао краљ Петар.

42 Фабјан Трго (уредник), *Борбе у Војводини 1944*, Зборник докумената и података о НОР југословенских народа, Том 1, Књ.8, (Београд: Војноиздавачки завод „Војно дело“, 1956), 382–283.

43 *Службени листи ДФЈ*, бр. 1 од 01. 01.1945, 6.

44 Један од истакнутих партијских кадрова, аутоколоништа у село Бољевце, родом и Старе Пазове, током 70-их година XX века „хвалио“ се Бошку Алексићу како му је он, на Сави, убио брата четника. Извор: заоставштина Бошка Алексића, у поседу аутора овог рада.

45 Под појмом „четници“ у Срему се подразумевају све војне формације из Србије, без разлике да ли је реч о припадницима ЈВуО или Недићевим јединицама.

46 Изјава: Драгомир Марковић, син бољевачког пароха Божидара Марковића који је од директних актера догађаја дошао до сазнања о истима. О догађају изјаву дао аутору овог рада почетком маја 2019, и заоставштина Бошка Алексића.

Тако је током 1947. године ликвидиран Ђока Бранковић из Сурчина који је и након свршетка рата скривао једну групу четника⁴⁷ која је у јесен 1944. године успела да измакне НОВ бригаама.

***

Након рата, новостворена комунистичка држава „пребројавала“ је само оне жртве које су лишене живота као цивили, симпатизери и борци на страни НОВ-а. Ипак, без обзира на то што је по ослобођењу вођена политика селекције демографских губитака у управним поступцима, односно, у административно-правним стварима, чињенице лишења живота људи морале су бити обзнањене и евидентирани, а како би правни систем државе могао функционисати.⁴⁸

По ослобођењу, у Земунском срезу у свим правним стварима надлежан је био Четврти срески суд у Београду⁴⁹ који је након рата доносио решења о проглашењима умрлим. Судске поступке покретале су породице. Решења која је доносио Суд садржала су датуме од када се лице имало сматрати мртвим. Решења су, као чињеница смрти, бележена у матичне књиге. Углавном, за проглашења смрти у решењима најчешће су одређени датуми након 15.05.1945, дана када је у СФРЈ рат званично окончан. Тако, због датума смрти који је решењем утврђен након завршетка рата, лица која су сасвим извесно страдала током рата су, према државној евиденцији, животе изгубила после рата.

После рата, мртвима су проглашавани и припадници ЈВуО и Недићеве војске, који су нарочито страдали у периоду од 12.09.1944. до проглашења амнестије 01.02.1945. године.⁵⁰ Ове људе није евидентирала Комисија за тајне гробнице, што је разумљиво, пошто из извора који су јој били основ за истраживање, Комисија није могла доћи до сазнања о убиствима која су се догодила на левој обали реке Саве у септембру и октобру 1944. године, пошто о овим догађајима нема писаног трага у смислу „књиге стрељаних“ или пресуда Војног суда НОВ-а.

О лицима која су ликвидирана у јесен 1944. године, као припадници ЈВуО и Недићеве војске, податке треба тражити у решењима о проглашењу умрлима, односно, у архиви Четвртог среског суда.⁵¹ За сада, осим једне наредбе која је игром случаја објављена у Зборнику

47 Мирко Радаковић, „Развој народноослободилачког покрета у Сурчину“, у: 1941/1942. у сведочењима учесника народноослободилачке борбе, Књ. 25, уредник Радомир Петковић, (Београд: Војноиздавачки завод, 1975), 92, (ф.6).

48 Радило се о томе да је за лица, која су током рата лишена живота или нестала, требало покренути оставинске расправе, да су удовице морале имати званичан упис смрти супруга како би се могле поново удати, итд. Примера ради, Милица, удова Жарка Вујичића, покренула је након рата поступак за проглашење умрлим супруга који је страдао у логору Сајмиште 1943. Срески суд Земун Решењем бр. 1001/46 од 14.07.1947. прогласио га је мртвим и утврдио дан смрти 24.08.1947. *Домовни пројокол српској парохијској звања у Бољевцима из 1941. год*, Српска православна парохија Бољевци, парохијска канцеларија.

49 Председник овог Суда током 50-их година ХХ века био је Бург Бохумир.

50 Даном смрти лица о чијој смрти су пред Судом сведочили очевици, проглашаван је први дан у наредном месецу. Лица о чијој смрти није било сведока проглашавана су умрлима и као дан њихове смрти је, најчешће, Судским решењем утврђиван датум након ослобођења.

51 Аутор овог рада четири године безуспешно покушава да „уђе у траг“ архиви Четвртог среског суда. Ова архива није похрањена у ИАБ, а на мејлове са питањем да ли се налази у савременом IV Општинском суду (данас надлежном за део историјског Среза Земун) или у Општини Земун, ове две институције нису се удостојиле да одговоре. Осим архиве Среског суда Земун, подаци о лицима која су проглашена мртвима могу се пронаћи и у Службеном листу НР Србије (време ДФЈ, ФНРЈ). У овом гласилу су породице, према судској процедури, током поступка за проглашење умрлим, пре доношења решења, биле у обавези да огласе позив да се лице, ради кога је покренут судски поступак, јави у одређеном року.

НОР-а⁵² и осим живог сећања људи из Болеваца (сада већ друге или треће генерације потомака), нема доказа о ликвидацији четника и недићеваца на савској обали у Срему током јесени 1944. године.

***

Послератна политика истицала је страдање свих народа и народности Југославије, те се, вероватно у настојању да се жртве изразито националног српског Срема уклопе у наратив „братства и јединства“, односно, мозаик вишенационалне Војводине, један део страдалих становника Земунског среза у Попису из 1964. године обрео без податка о националној припадности.

Могуће је да је са предумишљајем чињено евидентирање страдалих лица са описом националности – „непознато“. Из Пописа из 1964. године стиче се утисак да пописивачима нису у фокусу били национални идентитети жртава, већ да се, избегавањем евидентирања етничке припадности жртава, настојала умањити улога егзекутора, који је, без сваке сумње, у Срему спроводио етничко чишћење.⁵³

Касније спроведени пописи углавном нису исправили пропусте Пописа из 1964. године. Последњи, репрезентативни попис који је објавио Архив Војводине такође није учинио нарочит помак у односу на ову проблематику, те се и у њему могу пронаћи завичајци Земунског среза који су евидентирани са описом националности – „непознато“. Примера ради, једна од жртава која је пописана 1964. године, али се налази и у савременом попису Архива Војводине са описом националности „непознато“ је Жика Миркановић, од оца Крсте и мајке Зоре (рођ. Алексић), трговац, родом из Купинова. Миркановић је ухапшен и убијен у усташкој акцији Виктора Томића 1942. године.⁵⁴ Жика Миркановић, вере православне⁵⁵, по националности је био Србин,⁵⁶ што би требало евидентирати у савремене пописе жртава рата 1941–1945.

Као у случају Жике Миркановића, за све жртве које су у пописе уведене са описом националности „непознато“, изворе за утврђивање тачне националности треба тражити у архивској грађи и на терену, у породичним сећањима и заоставштинама, а не у раније објављеним непоузданим пописима и у послератној литератури. Свакако, најпоузданије би било да Република Србија, ако је збиља решена да утврди тачан број страдалих лица у Другом светском рату, ангажује све своје расположиве капацитете, у првом реду матичне службе у чијем су поседу матичне књиге и подаци о страдалим лицима.⁵⁷

52 Снежана Алексић, *Историјски срез Земун: (1941–1945) : у архивској грађи и изворима*, н. д., 220–223.

53 Не треба заборавити да су, реално, Срби, као већински народ у Земунском срезу, поднели и највеће жртве.

54 Снежана Алексић, *Југоисточни Срем средином XX века у документима Историјског архива Београда, Добровољно силом наћерано*, н. д.

55 ИАБ, фонд: Управа града Београда, одељак: Картотека житеља града Београда и Земуна, доступно: https://digitalni.arhiv-beograda.org/show_document.php?id=873583/, датум приступа 20.08.2020. Даље: ИАБ, ф.УГБ, *Картошка житеља*.

56 Тврди аутор, у својству правног наследника заоставштине Ж. Миркановића.

57 Треба подсетити да су, по ослобођењу, матичне књиге одузете од цркве, тако да не би било тешко утврдити којој вероисповести, односно, ком народу су припадали људи који су страдали у рату.

Истраживање националног идентитета жртава рата требало би спровести како би се најзад обелоданиле све злоупотребе података о етничкој припадности страдалих људи, које су нарочито изражене у Попису из 1964. године. У овом попису један број страдалих Јевреја убележен је са описом „националност хрватска.“

Пример бруталне манипулације жртвама пружају подаци о јеврејској породици Сасон.⁵⁸ Чланови ове породице су, у Попису из 1964. године, пописани два пута у два различита места. У попису жртава страдалих лица Града Земуна евидентирани су као Јевреји, а у попису Батајнице убележени су као Хрвати, и то:⁵⁹

1. Сасон Јосипа Букица, у попису 1964. год. за место Батајница: рођена 1892, Хрватица, убијена од усташа 1942. године у логору Јасеновац (2766068002).
2. Сасон (непознато) Јосип, у попису 1964. год. за место Батајница: рођен 1884, Хрват, убијен од усташа 1942. године у логору Јасеновац (2766068003).
3. Сасон Јосипа Стела, у попису 1964. год. за место Батајница: рођена 1913, Хрватица, убијена од усташа 1942. године у логору Јасеновац (2766068007).
4. Сасон Мориц, у попису 1964. год. за место Батајница: без имена оца, рођен 1884, Хрват, убијен од усташа 1942. године у логору Јасеновац (2766068008).
5. Сасон Јосипа Јудита, у попису 1964. год. за место Батајница: рођена 1907, Хрватица, убијена од усташа 1942. године у логору Стара Градишка (2766068005).
6. Сасон Јосипа Маријана, у попису 1964. год. за место Батајница, рођена 1882, Хрватица, убијена од усташа 1942. године у логору Стара Градишка (2766068006).
7. Сасон (Мајир) Давид, у попису 1964. год. за место Батајница: рођен 1878, Јевреј, убијен од Немаца 1941. године у логору, Београд – Бањица (2848009011).

Сви овде побројани чланови породице Сасон били су Јевреји, завичајци Града Земуна, о чему постоје објављени подаци.⁶⁰ Проблем замене теза код нас није разматрана тема, тако да су целати пописани као жртве. Примера мимикрије у Попису из 1964. године има још.

***

Срески народни одбор (даље: СНО) Земуна, дана 10.01.1947, под ознаком „строго поверљиво“ упутио је обавештење штабу XII ударне дивизије да је у Земунском срезу било укупно 34.655 становника, од којих: Срба 29.700, Хрвата 1.058, Словенаца 96,⁶¹ Словака

58 Снежана Алексић, „Национална структура ратних жртава историјског среза Земун“, портал Порекло 15.7.2021, доступно <https://www.poreklo.rs/2021/07/15/nacionalna-struktura-ratnih-zrtava-istorijskog-sreza-zemun/>, датум приступа 01.04.2023.

59 Савезни завод за статистику, *Жрџве раџа 1941–1945. Попис* [попис за село Батајницу], н. д.

60 Поименични попис жрџава КЛ Јасеновац 1941–1945, <https://www.jusp-jasenovac.hr/>, датум приступа 19.08.2020; <https://www.sremskeztve.arhivvojvodine.org.rs/>, датум приступа 20.08.2020; Савезни завод за статистику, *Жрџве раџа 1941–1945. Попис*, н. д. [попис за град Земун]; ИАБ, УГБ, *Карџоџека жиџеља*; Радован Сремац, *Холокауџи у Срему, граџа* (Шид: Завичајни клуб општине, 2019), 334, 335; Радован Сремац, *Јеврејске породице у Земуну и околини*, (Нови Сад: Архив Војводине, 2020), 106. Снежана Алексић, „Национална структура ратних жртава историјског среза Земун“, н. д.

61 Прво су побројани Срби, Хрвати и Словенци – наслеђе из времена Краљевине у којој су ова три народа била конститутивна, потом следе националне маџине.

2.559, Мађара 127, Руса 44, Русина 29, Румуна 19, Бугара 8, Чеха 7, Цигана⁶² 831, Муслимана 47, Немаца 130.⁶³

Поређењем података из Пописа 1931. године са подацима СНО Земун од 10.01.1947. (без Крњешеваца и Ср. Михаљеваца), долази се до закључка да је у 1947. години у само три места убележено повећање становништва, док је у осталим местима дошло до демографског пада. Уз то, забележени демографски пад у девет места већи је у односу на број поднетих пријава Комисији за попис жртава рата (1945–1946), док је у четири места (Добановци, Петровчић, Сурчин, Угриновци) демографски губитак становништва који је регистрован у документу из 1947. године, мањи у односу на број пријава поднетих Анкетној комисији у периоду 1945–1946. године.

МЕСТО	број становника у годинама		број становника 1947. у односу на 1931. год.		број жртава по пријавама 1945–1946. год.
	1931. г.	1947. г.	више	мање	
Ашања	1555	1400		155	122
Батајница	3212	3963	751		136
Бежанија	3047	2501		546	106
Бечмен	974	789		185	74
Бољевци	2804	3285	481		120
Деч	1731	1411		320	131
Добановци	3298	3242		56	108
Јаково	2015	2059	44		198
Карловчић	1936	1569		367	144
Купиново	2400	2148		252	237
Обреж	1504	1324		180	88
Петровчић	820	781		39	87
Прогар	1545	1295		250	186
Сурчин	3502	3441		61	131
Угриновци	1930	1838		92	148
Шимановци	2213	1879		334	198
УКУПНО	34,486	32,925	1276	2837	2214

Табела 1: Упоредни преглед броја становника 1931–1947, са исказаним демографским променама и приказаним бројем поднетих пријава за жртве рата.⁶⁴

62 У оригиналном документу, припадници ромског народа пописани су као Цигани те је, сходно оригиналном документу, коришћен стари назив за данашњу популацију Рома.

63 Снежана Алексић, *Југоисточни Срем средином XX века у документима Историјског архива Београда, Добровољно силом нађерано*, н. д., 293–305.

64 Исто, 449–451, *Општа државна статистика, Дефинитивни резултати пописа становништва од 31.03. 1931*, н. д., 8.

Апсолутни бројеви приказани у *Табели 1* не могу се узети као тачан показатељ реалног демографског губитка, пошто за период 1931–1947. године није у обзир узета стопа демографског прираштаја, као ни миграције становништва.

Нарочите демографске промене у местима Земунског среза догодиле су се у периоду 1945–1947, услед спровођења колонизације и аутоколонизације.

Аутоколонизација је била мера којом су збрињавани људи који су током рата остали без својих домова, те су пресељавани у места истог среза у којима је било празних, слободних кућа за насељавање.⁶⁵ Примера ради, у Прогару, у којем је, према Попису из 1931. године, било укупно 312 кућа, током рата су уништене 62 куће⁶⁶, те су зато Прогарци аутоколонизовани у околна места, у највећем броју у Бечмен и Сурчин.

Упоредо са аутоколонизацијом, у Земунском срезу се одвијао процес колонизације. Спољни колонисти били су људи који су на простор Земунског среза досељени са простора других срезова.

Током фебруара 1946. године, спољну колонизацију и аутоколонизацију у Сурчин је добило 20 породица, а у Бечмен 92 породице.⁶⁷ Осим 112 породица које су колонизоване у Сурчин и Бечмен, демографског померања је било још.

Према документу СНО Земун од 30.09.1946, спољни колонисти добили су колонизације у: Бежанији 30 породица, у Бечмену 38 породица, у Добановцима 31 породица,⁶⁸ дакле, укупно 99 породица.⁶⁹ Подаци из три расположива документа сведоче да је у Бежанију, Бечмен, Добановце и Сурчин колонизовано укупно 211 породица. Овај податак отвара питање: где су, у које куће, те породице насељене?

Ако се пође од чињенице да су у местима Бежанија, Бечмен, Добановци и Сурчин пре рата живели припадници немачког народа, јасно је да се по окончању рата њихова имовина у највећем делу нашла у фонду за колонизацију. Овој тврдњи у прилог иде податак о броју немачке народносне групе из ратних година, који, када се упореди са податком СНО из 1947. године, указује да је код овог народа у Земунском срезу дошло до драстичног демографског пада од чак 96,67%. Међутим, податак не значи нужно да су у толиком постотку припадници немачке народносне групе, завичајци Земунског среза, лишени живота. Не треба заборавити чињеницу да се део припадника немачке народносне групе током трајања рата иселио из Земунског среза. Миграције Немаца из Земунског среза⁷⁰ током рата нису обрађена тема, тако да расположиви подаци из пописа („Усташка статистика“)

65 Аутоколонизација се односила искључиво на завичајце Земунског среза, тако да она, у суштини, није утицала на укупну демографску слику читавог среза, већ само на појединачна места унутар граница Земунског среза.

66 Новак Петровић Маре, *Пројарци* (Земун: СО Земун, СУБНОР Земун, МЗ Прогар, 1987), 255.

67 Снежана Алексић, *Југоисточни Срем средином XX века у документима Историјског архива Београда, Добровољно силом нађерано*, н.д., 451–457.

68 Исто, 458.

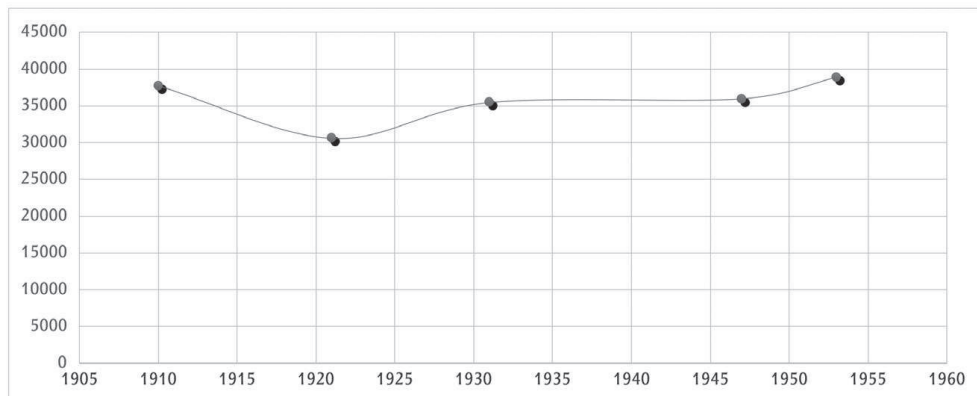
69 Колонизација је отпочела у априлу 1945. године. То се види из „Уписника Ж“ у којем су поднете пријаве за незавичајце Земунског среза.

70 Примера ради: „Крајем 1942. и почетком 1943. год. Купиново су напустили Немци: Јаша Венцлер, Андрија Беретић, Јохан Скелан, Антун Скелан и Сепика Шмит. Њима је додељена одузета земља од добровољаца из Првог светског рата, те су са својим породицама колонизовани у Љуково код Инђије.“ – Живојин Михајловић, *Хроника Купинова*, необјављен рукопис.

који су објављени без податка када је попис сачињен (датума), нису сасвим поуздан извор информација. Уз речено, треба поменути и то да је један део фолксдојчера током рата лишен живота, а да је један део, већином цивили, пред налетом Црвене армије напустио Земунски срез,⁷¹ док је мањи део припадника немачке народности, укупно 130 људи, наставио да живи у одређеним местима Земунског среза и након ослобођења. Осим фолксдојчера, током рата је и један број припадника мађарског народа напустио Земунски срез.⁷²

Иако се под појмом „исељавање по ослобођењу“ најчешће перципира искључиво немачка народносна група за коју се поуздано зна да је организовано напустила своје домове, по страни су сасвим остали они људи који су свој родни Земунски срез напустили не као припадници одређеног народа, већ као неистомисљеници у односу на победничку страну. О броју људи који су емигрирали по ослобођењу, данас не постоје систематизовани, објављени подаци. Уз њих, ту су припадници Војске Краљевине Југославије који су одведени у заробљеништво. Иако се већина ових људи по ослобођењу вратила својим кућама, један део њих је, због преврата који се у земљи догодио, одбио повратак. Подаци о њима нису систематизовани и објављени, тако да се не зна о којем броју завичајаца Земунског среза је реч. Реално, они представљају демографски губитак у популацији завичајаца Земунског среза.

О тачном броју људи који су, по окончању Другог светског рата, досељени у Земунски срез (спољни колонисти) нема објављеног податка. Извесно је да су колонисти људством оснажили срез, односно, надоместили реалан демографски губитак. Овај прилив недоимцијалног људства је у послератним пописима становништва створио искривљену слику о општем демографском стању у Земунском срезу, односно, о реалном демографском губитку у популацији завичајаца до којег је дошло током Другог светског рата.

Графикон 1: Кретање бројног стања становништва Земунског среза 1910–1953.⁷³

71 О одласку немачке народносне групе из Бечмена непосредно пре ослобођења више в.: Раденко Ђуро Ливада, *Романтичне лозинке*, (Београд: ОО ССРН Сурчин, 1962), 28–46.

72 „Из Прогара и Бољеваца у Петроварадин је 03.06.1943. стигло 7 мађарских породица са 37 чланова. Они су наводно морали да напусте село јер су их партизани уцењивали захтевима да сви мушкарци морају да ступе у њихове редове или да се иселе без могућности да са собом понесу било шта.“ – Aleksandar Kasaš, *Mađari u Vojvodini 1941–1946*, Књ. 38 (Novi Sad: Filozofski fakultet, odsek za istoriju, 1996), 128.

73 Kr. zemaljski statistički ured, *Popis žiteljstva od 31.12.1910. u Kraljevinama Hrvatskoj i Slavoniji*, Књ. LXIII, (Zagreb: Kr. zemaljski statistički ured, 1914), 332; Општа државна статистика, *Дефинитивни резултати пописа становништва од 31.3.1921*, Књ. II (Сарајево: Краљевина Југославија, 1932); Општа државна статистика, *Дефинитивни резултати пописа становништва од 31.03.1931*, Књ. 2, (Београд: Краљевина Југославија, 1938), 8; Снежана Алексић, *Југоисточни Срем средином XX века у документима Историјског архива Београда, Добровољно силом наћерано, н.д., 293–305; Савезни завод за статистику, Национални савез становништва СФР Југославије*, Књ. 1, (примерак без места: СФР Југославија, без године).

Из приказа у *Графикону 1*, којим је представљено кретање бројног стања становништва Земунског среза од 1910. до 1953. године, јасно се уочава демографски пад који се јавља као последица Великог рата⁷⁴. Демографска слика за период 1931–1947.⁷⁵ даје лажни утисак мирног раздобља, иако је овим периодом обухваћено време Другог светског рата, које би се у графичком приказу морало уочити кроз негативну осцилацију.

Закључно разматрање

Након 80 година од свршетка Другог светског рата још увек не располажемо апсолутно поузданим подацима о страдањима људи и укупном броју жртава. На примеру историјског Земунског среза јасно се уочавају недостаци и пропусти до којих је долазило у свим покушајима евидентирања страдалих људи. Иако је Анкетна комисија у периоду 1945–1946. године начинила попис лица лишених живота, по пријавама које су подносиле породице страдалих, без селекције жртава према потребама тада комунистичке државе у настајању, овај попис је убрзо по свом настанку повучен из употребе. Наредни попис који је, 1964. године, без сваке сумње спроведен под „чврстом руком“ Комунистичке партије, очито, у циљу ревидирања истине, обухватио је само онај део страдалих лица која су лишена живота на страни која је у рату званично победила. Сви они који су животе изгубили на пораженој страни, нису обухваћени пописом, што доводи у питање појам „жртве рата“ који се неутемељено и данас користи искључиво за она лица која су лишена живота као цивили, односно, симпатизери и припадници НОБ-а. Уз то, овај попис за један део жртава, чији број није занемарљив, изоставља или фалсификује податке о етничкој припадности. Искривљена слика националне припадности страдалог становништва Земунског среза до данас није исправљена. Попис који је сачинио Архив Војводине обухватио је лица која су страдала као цивили, заробљеници, таоци и борци НОВ-а. Као и Попис из 1964. године, ни попис Архива Војводине не садржи податке о завичајцима Земунског среза који су страдали као борци и симпатизери неке од супротстављених страна НОВ-у. Иако ови људи представљају реалан демографски губитак у Земунском срезу, они до данас нису евидентирани. Попис који је сачинила Комисија за тајне гробнице, у делу који се односи на историјски Земунски срез (данас општине Земун, Пећинци, Стара Пазова, Сурчин) требало би подвргнути додатној контроли и исправци. Да би се могло доћи до закључка о квантитативној и квалитативној структури демографског губитка 1941–1945, упутно би било истражити и сачинити пописе лица која су страдала на свим странама које су постојале као актери ратних догађања. Уз то, посебна пажња би се морала посветити миграцијама које су, неминовно, током рата, али, и одмах по његовом свршетку, обликовале демографску слику Земунског среза.

74 Више в.: Снежана Алексић, „Страдање православног становништва, цивила Земунског котара у Великом рату“, у: *Годишњак за истраживање геноцида*, год. XIV, бр.1, уредник Ненад Антонијевић, (Београд: Музеј жртава геноцида, 2022), 15–37.

75 Познато је да због почетка рата 1941. није рађен попис становништва, те стога податак у *Графикону 1* није обухватио природни прираштај, већ је демографска крива изведена на основу Пописа 1931. и извештаја СНОО од 10.01.1947.

СПИСАК ИЗВОРА И ЛИТЕРАТУРЕ

Архивска грађа:

Објављена:

1. Историјски архив Београда, (ИАБ) фонд: *НОО Земун*, кут. 8, кут. 56, фонд: *Управа града Београда*, Картотека житеља града Београда и Земуна.

Необјављена:

1. Домовни протокол српског парохијског звања у Бољевцима из 1941. године чува се у канцеларији Црквене општине Бољевци.

Литература:

1. Алексић, Снежана. „Пресуде које је донео Војни суд НОВ у југоисточном Срему 1944. године“. *Војноисторијски гласник*, бр. 1 (2023), 113–132.
2. Алексић, Снежана. *Историјски срез Земун : (1941–1945) : у архивској грађи и изворима*. Нови Сад: Архив Војводине, 2022.
3. Алексић, Снежана. „Страдање православног становништва, цивила Земунског котара у Великом рату“. У: Годишњак за истраживање геноцида, год. XIV, бр.1/2022. Уредник Ненад Антонијевић, 15–37. Београд: Музеј жртава геноцида, 2022.
4. Алексић, Снежана. „Национална структура ратних жртава историјског среза Земун“, портал *Порекло* 15.7.2021.
5. Алексић, Снежана. *Југоисточни Срем средином XX века у документима Историјског архива Београда, Добровољно силом нађерано*. Нови Сад: ИК Прометеј, Архив Војводине, 2020.
6. Атанацковић, Жарко. *Земун и околина у рату и револуцији*. Београд: Полит, 1962.
7. Бабић, Јован. *Саопштења о злочинима окупатора и њихових помаћача у Војводини 1941–1945*. Књ. 2, Срем, Св. 1. Нови Сад: Архив Војводине, Прометеј, 2020.
8. Без имена аутора. „Уредба о устројству и делокругу Управе града Београда“. *Време*, 17.1.1930, 3–5.
9. Без имена аутора. „Загребачки ‘Нови лист’ о границама Хрватске“. *Ново Време*, 18.5. 1941, 3.
10. Без имена аутора. „Проглас комесара за град Земун и Срез земунски“. *Ново Време*, 1.6.1941, 5.
11. Без имена аутора. „Оснивање царинарница и царинских одељака“. *Ново Време*, 26.6.1941, 3.
12. Гаћеша, Л. Никола. *Земљишни власнички односи у Војводини уочи Другог светског рата*. Нови Сад: Матица српска, 2007.
13. Гогић, Стеван. *Сурчин кроз векове*. Сурчин: ауторско издање, 2010.
14. Kasaš, Aleksandar. *Мађари и Војводини 1941–1946*. Књ.38. Novi Sad: Filozofski fakultet, odsek za istoriju, 1996.
15. Кољанин, Милан (уредник). *Жртве у Срему (1941–1945)*. Књ. I и Књ. II. Нови Сад: Архив Војводине, 2021.

16. Kr. zemaljski statistički ured. *Popis žiteljstva od 31.12.1910. u Kraljevinama Hrvatskoj i Slavoniji*. Knj. LXIII. Zagreb: Kr. zemaljski statistički ured, 1914.
17. Лазић, Гојко, Душан. *Сремско крваво лето 1942*. Ср. Митровица: НИРО Ср. Митровица, 1982.
18. Ливада, Ђуро Раденко. *Романтичне лозинке*. Београд: ОО ССРН Сурчин, 1962.
19. Општа државна статистика. *Дефинитивни резултати пописа становништва од 31.3.1921*. Књ. II Сарајево: Краљевина Југославија, 1932.
20. Општа државна статистика. *Дефинитивни резултати пописа становништва од 31.03.1931*. Књ. 2. Београд: Краљевина Југославија, 1938.
21. Михајловић, Живојин, *Хроника Кујинова*. Необјављен рукопис.
22. Петровић, Новак Маре. *Пројарци*. Земун: СО Земун, СУБНОР Земун, МЗ Прогар, 1987.
23. Радаковић, Марко. „Развој народноослободилачког покрета у Сурчину“. У: 1941/1942. у сведочењима учесника народноослободилачке борбе, Књ. 25. Уредник Радомир Петковић, 86–97. Београд: Војноиздавачки завод, 1975.
24. Савезни завод за статистику. *Национални састав становништва СФР Југославије*, Књ. 1. Без места издања: СФР Југославија, без године.
25. Савезни завод за статистику. *Жриве рата 1941–1945. Попис*. Београд: СФРЈ Југославија, 1966.
26. Slađana Josipović, „Odnos komunističkih vlasti prema svećenicima njemačkog podrijetla na primjeru daljskog župnika Petra Fischer“, VDG Jahrbuch, Vol. 15, (2008), 65–78.
27. Трго, Фабјан (уредник). *Борбе у Војводини 1944*. Зборник докумената и података о НОР југословенских народа, Том 1, Књ.8. Београд: Војноиздавачки завод „Војно дело“, 1956.
28. Трго, Фабјан (уредник). *Борбе у Војводини 1941–1944*. Зборник докумената и података о НОР југословенских народа, Том 1, Књ. 17. Београд, Војноиздавачки завод „Војно дело“, 1958.

Законска регулатива:

1. *Службени лист ДФЈ*, број 1 од 01.02.1945.
2. *Службени гласник ДФЈ*, број 19 од 07. 07.1945.
3. *Службени гласник РС*, број 92 из 2011.

Дигитални репозиторијуми:

1. <https://www.arhiv-beograda.org/rs/>
2. <https://www.jusp-jasenovac.hr/>
3. <https://www.komisija1944.mpravde.gov.rs/>
4. <https://www.muzejgenocida.rs/>
5. <https://www.poreklo.rs/>
6. <https://arhivvojvodine.org.rs/>

Списак лица чија сведочења су коришћена у раду:

Из Бољеваца: Душан Станковић, Верица Јовановић, Бошко Алексић, Драгомир Марковић.
Из Јакова: Гордана Новаковић.

Dr Snežana B. ALEKSIĆ, teaching assistant
MB Belgrade University
snezanaaleksic3@gmail.com

SOME CONTROVERSIES ABOUT DEMOGRAPHIC CHANGES IN THE POPULATION OF THE ZEMUN COUNTY WHICH OCCURRED AS A CONSEQUENCE OF WORLD WAR II

Summary

This paper seeks to look at the demographic changes that occurred in the population of the historical Zemun county, as a consequence of the war and the upheaval of the state and social order in Yugoslavia from 1941 to 1945. Demographic changes were observed through the Census of Population and the Census of War Victims, both those prefixed with the “historical”, and modern censuses. Particular attention was paid to abuse and manipulation in connection with the data published so far on the total number of people killed, as well as the term “war victims”, which was formed in accordance with the ideology imposed by the victors after the end of the war. Selective recording of war victims in the paper is recognized as the basic problem in the current effort to determine a real demographic loss. In addition, incomplete and inaccurate data regarding the national identity of the victims were recognized as a deliberate revision of historical events in order to conceal the ethnic cleansing that was carried out against the population of the Zemun county. The main goal of this approach was to try to point out the problem related to determining the exact number of the inhabitants of the Zemun county who were deprived of their lives during the war. In addition, the issue of demographic changes caused by colonization and auto-colonization that occurred during the war, and especially after its end, was discussed. In addition to the Census, archival material and literature, statements of the inhabitants of the Zemun county were used in the paper, which partially completed the general picture of real events during World War II and the consequences that resulted from them. The paper did not draw definitive conclusions about demographic loss but gave guidelines for further, more comprehensive research.

Keywords: the Zemun county, census, war victims, Serbs, Syrmia.